

Ксенија Кончаревић

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд

e-mail: kkoncar@mts.rs

Софија Ковачевић

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд

e-mail: sofija.kovacevic@gmail.com

КОМУНИКАЦИЈСКЕ ТРАДИЦИЈЕ РАНОГ РУСКОГ МОНАШТВА ПРЕМА КИЈЕВО-ПЕЧЕРСКОМ ПАТЕРИКУ*

Апстракт: У овом раду намера нам је да проучимо комуникациону културу раног руског монаштва из дијахронијске перспективе. Наше истраживање биће усмерено на идентификацију, систематизацију и анализу комуникационих норми прихваћених у Кијево-печерском манастиру по ситуативном моделу. Размотрићемо норме вербалног и невербалног аскетског комуникационог понашања XI и XII века на основу Кијево-печерског патерика, списа који ће умногоме дефинисати одлике руске аскетске комуникационе културе и у потоњим монашким типцима.

Кључне речи: Комуникациона култура, рано руско монаштво, Кијево-печерски патерик, вербално и невербално комуникационо понашање.

Овај рад посвећен је комплексном и системском опису комуникативне културе монаштва у руској социокултурној средини из дијахронијске перспективе према ситуационом моделу дескрипције¹, са циљем уочавања специфичности вербалног и невербалног комуникационог понашања на основу грађе коју пружа Кијево-печерски патерик. У методолошком погледу ова студија блиска је радовима у којима смо се бавили обележјима комуникацијске културе монаштва².

Референтни оквир истраживања

Кијево-печерски патерик представља једно од најзначајнијих и најчитанијих дела старе руске књижевности. Основу овог руског хагиографског зборника, који је настао у другој половини XIII века, чине две посланице, од којих је једну владимирски епископ Симон упутио монаху Кијево-печерског манастира Поликарпу. Ова посланица представља одговор монаху Поликарпу у коме га епископ Симон саветује да буде смирен и да не тражи епископски чин, укоравајући га што је због своје сујете више пута напуштао Кијево-печерски манастир. Посланице Поликарпа које је претходно упутио епископу Симону нису сачуване, али се на основу Симоновог одговора може закључити о њиховом

* Рад је израђен у оквиру пројекта „Српска теологија у XXI веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансијски подржава Министарство просвете и науке Републике Србије (евиденциони број пројекта ОИ 179078).

1 Стернин 2008, 104-153.

2 Кончаревић 2007, 339-370; Кончаревић 2008, 81-105; Кончаревић 2013, 13-146.

садржају. Сматра се да је написана 1225/1226 г.³ Аутор друге посланице, монах Поликарп, приповеда о монасима Кијево-печерске лавре у форми обраћања печерском игуману Акиндину. Патерик је састављен са циљем да читаоцима пренесе утисак о светости и чудотворној снази Кијево-печерске лавре чији је утицај у XI и XII веку био велики. Поред описа аскетских подвига монаха, у житијима Кијево-печерског патерика има и доста реалистичних детаља из тадашњег манастирског живота и свакодневице Кијева, који осликавају различите историјске догађаје тога времена.

Кијево-печерски патерик представља оригинални руски патерик на који су утицали преводни патерици ранијих времена, као што су Синајски, Египатски, Јерусалимски, а он сам је био узор другим руским патерцима: Оптинском, Соловецком, Волоколамском, Тројицком, Валаамском, Глинском, Отачнику Игњатија Брјанчанинова. У оригиналним руским патерцима приповедачко-историјско начело преовладава у односу на религиозно-дидактичко, што је карактеристика преводних патерика. Руски патерици сведоче о нераздвојивости историје манастира од општеруског и светског историјског процеса. Још једну разлику представља и чињеница да су, за разлику од древних патерика који обухватају описе живота светих целог региона: Синај, град Рим, Египат, оквири приповедања руских патерика везани за један манастир, при чему су аутори били очевици и савременици догађаја. Заједнички циљ патерика као хагиографских зборника јесте „прослављање и величање „војске Христове” која је носилац хришћанских идеала”⁴. Од 118 канонизованих угодника Божијих који су просијали у Кијево-печерској лаври⁵, Кијево-печерски патерик обухвата житија тридесеторице. Текст патерика је доживео више редакција, од којих су најбитније прва и друга, Касијанова. Касијан је био монах Кијево-печерског манастира који је 1462. г. покренуо рад на тексту који је тада први пут назван „Патериком Печерским”. Последња редакција Патерика настала је у XVII веку, када је митрополит Петар Могила канонизовао мошти печерских подвижника. Година 1762. сматра се годином када су печерски подвижници били унети у месецослове⁶. Историјским развојем Кијево-печерског патерика бавили су се у XIX веку А. М. Кубарев, Макарије Булгаков, А. А. Шахматов, Д. И. Абрамович, а у данашње време Л. А. Ољшевска, Е. Л. Коњавска и др.

Кијево-печерску лавру, тај источник монаштва, огњиште подвижништва, срце православља на руском тлу у богоизабраном граду Кијеву П. Т. Николајевски с правом назива архимандрijом целе руске земље⁷. У летопису „Повест о давним временима” говори се да је лавра основана 1051. године, када се у пећину коју је ископао монах Иларион населио монах Антоније. М. Булгаков издваја три етапе у настанку и развоју лавре: прва етапа се односи на период од оснивања до постављања преподобног Теодосија на чело манастира. Друга етапа обухвата временски распон игуманства преподобног Теодосија током којег је формирано општежиће. Током треће етапе после блажене кончине игумана Теодосија спољашње устројство лавре доживљава процват⁸.

3 Щапов 2003, 242; Абрамович 1902, 234.

4 Ољшевская, Травников 1999, 240-244.

5 Федотов 1959, 40.

6 Елагин, Шаланова 2000, 58.

7 Николаевский 2010, 303.

8 Булгаков 1995, 446.

Приказ параметара аскетске комуникационе културе у Кијево-Печерском патерику

Вербално комуникационо понашање

Општење са сабраћом у манастиру

Међусобно општење инока Печерске обитељи најпотпуније је представио даровити Нестор, језгровито представивши у свом сведочанству основне карактеристике односа освештане љубави и смирења који су красили подвижнике: «...всѣ пребывали въ любви. Младшіе покорялись старшимъ, не смѣя говорить передъ ними, развѣ только съ великою покорностъю и послушаніемъ. Также и старшіе имѣли любовь къ меньшимъ, наставляли ихъ и утѣшали, какъ своихъ возлюбленныхъ чадъ. И, если кто изъ братіи впадалъ въ какое нибудь согрѣшеніе, утѣшали его, и ради великой любви епитимию его одного раздѣляли трое или четверо. Если же какой-нибудь братъ отходилъ изъ монастыря, вся братія печалилась тѣмъ и посылала за нимъ, призывая его возвратиться въ монастырь»⁹ (208-209).

У типуку преподобног Теодосија Печерског, као и у његовом и у другим житијима која улазе у састав Кијево-печерског патерика налазимо бројна сведочанства о киновијском начину живљења у духу како узајамног послушања, тако и послушања целе братије према игуману манастира, братске љубави, јединомислија¹⁰. Преподобни Теодосије Печерски је као игуман и беседник често поучавао братију: «Постоянно онъ училъ братію, что иноку не должно ничѣмъ возноситься, но быть смиреннымъ и считать себя ниже всѣхъ. Онъ училъ ихъ имѣть и внѣшній видъ смиренія, ходить со сложенными на груди руками и при встрѣчахъ кланяться другъ другу, какъ подобаеъ инокамъ» (83). Преподобни је своје поуке показивао и на делу, по заповести Христовој, носећи бремена сабраће: «...онъ служилъ помощію для всѣхъ... Иногда, во время сна братіи, бралъ онъ ихъ раздѣленное жито, мололъ часть каждаго, и ставилъ на свое мѣсто» (71-72). Колико му је био важан духовни живот братије показује и то што је сваке ноћи обилазио келије проверавајући усрђе и делање монаха: «И когда онъ слышалъ, что инокъ творить молитву, — тогда онъ въ радости прославлялъ за него Бога. Когда же слышалъ, что двое или трое, сошедшись послѣ вечерней молитвы, бесѣдуютъ, — тогда, ударивъ рукою въ дверь и обозначивъ тѣмъ свой приходъ, отходилъ въ смущеніи.» (75). Када би неко од братије, савладан искушењима, напуштао манастир, остали би се молили за њега. Пример овакве братске љубави видимо у житију Варлаамовом: «Преп. же Антоній и бывшіе съ нимъ въ пещерѣ сильно печалились о немъ и молились за него Богу» (182). Нарочито се у овој ревности за братију прославио преподобни Јеремија Прозорљиви, чије житије говори о томе како је његов пророчки дар помагао братији: «Особенно же, если какой братъ думалъ покинуть монастырь, онъ, прозрѣвая то, приходилъ къ этому брату, обличалъ мысль его и утѣшалъ, увѣщавая долготерпѣть и крѣпко стоять въ подвигѣ борьбы противъ ненавистника добра, врага нашего, и быть непоколебимымъ. И на столько укрѣплялъ брата, что тотъ уже больше никогда и не думалъ объ этомъ» (ЖИП, 196). На исти начин о својим чадима бринуо је и преподобни Теодосије Печерски: «Если

9 Одавде па надаље странице из Кијево-печерског патерика наводимо према: *Кијево-печерский патерикъ или сказанія о житіи и подвигахъ святыхъ угодниковъ Кијево-печерской лавры* (1999). Москва: Изд. им. Св. Игнатія Ставропольског (превод са староруског Ј. Посељанина).

10 О киновијским димензијама аскезе в. Тутеков 2006, 47-60.

кто изъ его нестяжательнаго стада, ослабѣвъ сердцемъ, покидалъ монастырь, тогда преподобный ради него бывалъ въ великой печали и скорби, и до тѣхъ поръ молился Богу со слезами, чтобъ Онъ возвратилъ назадъ отставшую отъ его стада овцу, пока отошедшій не возвращался» (86).

Како древна пракса монашког живљенъ налаже, ниједно дело нити послушање се не извршава без благослова настојателя манастира и духовног оца. Како видимо у житију преподобног Теодосија, приликом давања и тражења благослова користе се уобичајене формуле: «Благослови, отче святой! — «Господь нашъ Иисусъ Христосъ да благословить тебя, чадо!» (98).

У свим одлукама које се доносе у манастиру братија је сложна, сви су као једна душа, по јеванђељским речима „једно стадо и један пастир” (Јн 10, 16): «Вся братія святой великой чудотворной лавры Печерской, съ наставникомъ своимъ, игуменомъ Иоанномъ, собравшись, единодушно положили совѣтъ, перенести изъ пещеры во святую великую каменную церковь честныя мощи блаженнаго и доблестнаго мужа, високаго житиємъ, чуднаго въ добродѣтеляхъ, дивнаго въ чудесахъ, преп. Ѳеодосія» (119-120). Јединомислије и саборност се огледа и у бирању настојателя: «И случилось дивное дѣло — что многими устами всѣ сказали вмѣстѣ: «Пойдемъ къ Василию, благословенному іерею на Щековицу, пусть онъ будетъ намъ игуменъ и править иноческимъ чиномъ Печерскаго монастыря» (376).

Општење у храму

Важност и вредност саборне молитве истиче епископ Симон у својој посланици Поликарпу: «По причинѣ какогонебудь дѣла не оставляй соборной молитвы, ибо — какъ дождь растить сѣмя — такъ и церковь влечетъ душу къ добродѣтелямъ. Все, что дѣлаешь ты въ келліи — читаешь ли Псалтирь или поешь двѣнадцать псалмовъ — все это не сравнится съ однимъ соборнымъ «Господи помилуй». <...> Если въ собраніи двухъ или трехъ, то тѣмъ болѣе Онъ тамъ, гдѣ собраніе столь велико, что въ немъ сходится болѣе ста братій. Тамъ присутствуетъ Богъ нашъ, внимающій призывающимъ Его, какъ въ святомъ Печерскомъ монастырѣ» (346).

У житију преподобног Теодосија представљено је како изгледа један дан и дневни богослужбени круг у Кијево-печерском манастиру: «Собравшись въ церковь, начинали утреннюю службу, и, совершивъ ее, трудились надъ работою, назначавшеюся въ продажу, иногда даже торговали въ оградѣ, пока подходило время часовъ и божественной литургии, которыя совершались со всяческимъ вниманіемъ, причемъ всѣ собирались въ церковь. Потомъ вкушали немного хлѣба, и каждый шелъ на свое дѣло, до времени вечерни и повечерія» (71).

Преподобни Теодосије је својим примером дао узор како би сваки Христов војник требало да се влада за време службе: «И онъ оказывался прежде всѣхъ первымъ въ церкви и, ставъ на своемъ мѣстѣ, не двигаясь, съ умомъ собраннымъ, совершалъ Божественное славословіе, и уже послѣ всѣхъ выходилъ изъ церкви» (72). Овај велики духовни отац показао је и да је без обзира на све увек на страни оних којима је нанета неправда, заповедивши да се прогнани кнез Изјаслав помиње у јектенијама као законити кнез (106). У Кијево-печерској обители, установљено је помињање упокојених и ктитора за време преподобног игумана Стефана, прејемника преподобног Теодосија (167).

Општење са посетиоцима и гостима манастира

Преподобни Теодосије посвећивао је пажњу потребитима и брину о убогима којима је чак поделио посебан простор у оквиру манастира: «Явиль онъ и любовь, милосердствующую о бѣдныхъ. Если онъ видѣлъ какога-нибудь нищаго и убогаго, скорбнаго и въ дурной одеждѣ — онъ сожалѣлъ, печаловался о немъ и со слезами помогалъ ему. И ради нихъ устроилъ онъ дворъ у своего монастыря, съ церковью святаго первомученика Стефана, и тамъ приказалъ пребывать нищимъ, слѣпымъ, хромымъ, прокаженнымъ, которымъ онъ отъ монастыря подавалъ потребное, а отъ всего монастырскаго имѣнія удѣлялъ на нихъ десятую часть. Всякую субботу посылалъ онъ возъ хлѣбовъ сидящимъ въ темницахъ и заключеніи» (87)

Из житија преподобног Теодосија сазнајемо и шта је најчешће било на манастирској трпези као и о његовој гостољубивости: «Когда приходили къ нему благочестивые люди, ради пользы, тогда, по божественномъ поученіи, онъ предлагалъ имъ трапезу изъ монастырскихъ блюдъ, хлѣбъ и сочиво» (83).

Често би се посетиоцима поуке давале у цркви и то после молитве: «Тогда пошли они въ церковь, преподобный сотворилъ молитву, и они сѣли; такъ христоробивый князь наслаждался медоточныхъ словъ, исходившихъ изъ устъ преп. отца нашего Θεодосія, и, получивъ отъ него великую пользу, возвратился въ свой домъ, славя Бога, и съ того дня сталъ еще больше любить святаго, почитая его за одного изъ древнихъ святыхъ отцовъ, и во всемъ слушался его» (79).

Не само кнезови, већ и сви које је задесила било каква невоља или болест добијали су разрешење и благослов од преподобног Теодосија и оних монаха који су просијали даром исцељења или неком другом врлином: тако, у Житију Теодосијевом описује се његов разговор са убогом удовицом којој је зло нанео неки судија и помоћ која је уследила по молитви Преподобнога (110), у Житију Дамјана црнорисца његово помагање болесним људима и деци молитвом и помазањем јелејем, и „благодатию Божию всѣ получали исцѣленіе и уходили здоровыми» (194), у Житију Агапитовом како је исцељивао травами, али и бојама којима је иконописао (231).

Општење са владарима (кијевским кнезовима) и виђеним личностима

Посебно место у Кијево-печерском патерику заузимају ситуације које осликавају врло живо општење монаха са владарима односно кнезовима и властелом тога времена. Кијевски кнезови су веома поштовали монахе Кијево-печерске обитељи, нарочито преподобног Антонија а потом и преподобног Теодосија, често су долазили у манастир по благослов, исцељење, савет, давали прилоге у виду намирница али их и примали код себе у госте. Приликом самог оснивања манастира кијевски кнез Изјаслав је монасима дао на располагање део земље (16). Преподобни Теодосије је поучавао, укоравао ако би видео да је дошло до неправде као у случају када је Свјатослав сео на престо свог брата (103). Неки од бољара или кнезова су примали и постриг надахнути светим животом угодника Божијих, као нпр. черњиговски кнез Никола Свјатоша (321).

Благочестиви кијевски кнез Ростислав толико је заволео ову обитељ да је пожелео да у њој живот оконча као монах (373).

Када би преподобни Теодосије видео да се чини нека неправда, макар био у питању и кнез, није се устручавао да га разобличава и укорава: «И смѣло обличалъ онъ князя въ законопреступленіи его, ревнуня тому, кто сказалъ въ псалмѣ: «Буду говорить объ окрovenіяхъ Твоихъ предъ царями, и не постыжусь» (Пс. 118, 46) (340).

Општење приликом обављања послушања

У темљ Кијево-печерске обители уграђен је труд и послушање, што видимо у Похвали преподобном Антонију: «А не иное онъ дѣло избралъ въ трудъ, какъ копаніе пещеры, потому что помнилъ слова, сказанныя инокамъ преп. Іоанномъ Лѣствичникомъ: «Пусть удаляемся мы въ страны смиреннѣйшія, мало славныя, и далекія отъ всякой мірской отрады!» (37) У време док је преподобни Антоније Печерски градио и управљао манастиром још увек није био установљен типик према коме би манастирски живот био устројен: преподобни Антоније време проводи у уобичајеним подвизима и послушањима: «Еще прославилъ себя преп. отецъ нашъ Антоній иноческимъ богоугоднымъ житіемъ, которое состоитъ въ руководѣніи, послушаніи, поученіи, безмолвіи и прочихъ добродѣтеляхъ, какъ пишется о томъ въ отеческихъ книгахъ: Монашеское житіе — руководѣіе, безмолвіе, неосужденіе, неоклеветаніе, нероптаніе» (33).

Када је преподобни Теодосије преузео управљање манастиром, када се братија умножила и уместо затворничког заживео општежителни поредак, почео је да трага за уставом који би регулисао живот у његовом манастиру. Одлучио је да то буде Студитски типик и послао једног од инока да га препише и донесе: «Принявъ это писаніе, преп. Феодосій приказалъ прочесть предъ всею братією и съ тѣхъ поръ началъ въ своемъ Печерскомъ монастырѣ устраивать все по уставу святой Студійской обители. Потомъ отъ Печерскаго монастыря всѣ русскіе монастыри приняли тогъ же, переданный преп. Феодосіемъ, уставъ. И такъ начали содержать совершенный иноческій уставъ, какового прежде не было въ Россіи, и во всемъ смотрѣли на примѣръ Печерскаго монастыря, и чтили его за верховный монастырь» (74).

Иако игуман, преподобни Теодосије је превазилазио све монахе у послушању, подвизима, посту, молитви и свим другим монашким добродетелима, дајући не само поукама већ и на делу пример како треба да се влада свако ко жели да се удостоји ангелског лика: радио је у манастирској пекари, одлазио по воду и дрва, млео жито (71-80). «И, будучи старшимъ, не оставялъ добраго обычая быть первымъ на работахъ. подавая собою образецъ всей братіи» (136). «И самъ преподобный всякій день прилежно подвизался съ братією, <...> такъ что тѣ, кто видѣлъ его подходящимъ къ рабочимъ, не думали, что онъ самъ игумень, но одинъ изъ кухонныхъ послушниковъ» (109).

Да истинско смирење и послушање нема граница и пркоси природним законима показује нам житије преподобног Исакија који испуњава послушање чак и када га један од братије исмева: «Тогда онъ снова одѣлся во власяницу, на власяницу же надѣлъ узкій кафтанъ и началъ помогать поварамъ и работать на братію, ранѣе всѣхъ приходилъ на утрено и стоялъ крѣпко и неподвижно. <...> Послѣ же утрени онъ прежде всѣхъ входилъ въ поварню и приготавливалъ дрова, огонь и воду, и тогда уже приходили прочіе изъ братіи поваровъ. Однажды одинъ изъ поваровъ, именемъ тоже Исаакій, сказалъ, насмѣхаясь, блаженному: «Исаакій, вотъ сидитъ воронъ — поди, возьми его». Онъ же, поклонясь до земли, пошелъ, взялъ ворона и принесъ его предъ всѣми поварами» (204).

Житије Теодосијево доноси нам детаљни приказ обављања послушања у кухињи, када је кнез Изјаслав упитао преподобног Теодосија за тајну укуса манастирске хране: «Когда у насъ братія собирается варить пищу и печь хлѣбы, на то у нихъ положень такой уставъ. Прежде всего, братъ, исполняющій это послушаніе, подходит къ игумену и принимаетъ отъ него благословеніе. Потомъ, поклонившись троекратно предъ святымъ алтаремъ, зажигаеть свѣчу отъ святаго алтаря и тою свѣчею разводитъ огонь въ поварнѣ или пекарнѣ. Когда же надо вливать воду въ котель, послушникъ говоритъ старшему:

«Благослови, отче», и тотъ отвѣчаетъ: «Богъ да благословить тебя, братъ!» и такъ все дѣло совершается съ благословеніемъ, потому и выходитъ въ сладость» (84-85). Као што видимо, свако дело савршава се у послушању младихъ према старијима односно братије према настојатељу.

Преподобни Теодосије поучавао је братију да је свако дело које се изврши мимо послушања неблагословено и производ таквог рада треба уништити као плод самовоље и непослушања, а кривац добија епитимију. Будући да се монах ступањем у манастир одриче добара овога света, преподобни Теодосије није дозвољавао никакву личну својину. Све што би нашао у келијама сабраће, што је у супротности са типиком, уништавао би као ствар која потиче од демона: «Лучше бы не заботиться тебѣ о наступающемъ днѣ, и сдѣлать по моему приказанію, а сегодня Господь Богъ, Который постоянно печется о насъ, подасть бы намъ потребное, и позаботился бы еще и о большемъ». И тогда онъ приказаль одному изъ братіи собрать куски въ корзину и высыпать въ рѣку. На келаря же наложили епитимию, какъ виновнаго въ непослушаніи; такъ же поступалъ и въ иныхъ такихъ случаяхъ... Потому часто ходилъ онъ по келиямъ, и если что у кого находилъ: пишу или одежду, лишнюю противъ положенной по уставу, или иное имущество, отбиралъ то и бросалъ въ печь, какъ «часть вражіи» и предметъ ослушанія, и такъ увѣщевалъ ихъ: «Не хорошо, братія, намъ, инокамъ, отвергшимся всего мірскаго, собирать что-нибудь снова въ своей келии. <...> Тогда этотъ братъ, который работаль ризы, принесъ и положилъ предъ преподобнымъ то, чѣмъ скопилъ, выручая за свою работу. Преподобный же сказалъ ему: «Если хочешь быть совершеннымъ инокомъ, то возьми это и брось въ горящую печь, потому что это плодъ ослушанія» (86).

Преподобни Теодосије, иако игуман, из љубави и поштовања према блаженом Никону, помагао му је у његовом послушању: «И часто, когда блаженный Никонъ сшивалъ и скрѣплялъ книги, будучи чрезвычайно искусенъ въ этомъ дѣлѣ, онъ пряталъ для него веревки. Таковы были смиреніе и простота этого боговдохновеннаго мужа, такъ трудился онъ во всякомъ послушаніи. И въ этомъ подражалъ онъ Христу, истинному Богу, Который смирилъ Себя и былъ послушенъ» (81).

Општење на јавним местима

Преподобни Теодосије Печерски имао је врло жив однос са кијевским кнезовима и често је био њихов гост, користећи сваку ситуацију за давање поука (105). Пример учешћа у политичком и јавном животу видимо у житију преподобног Нифонта који је помирио сукобљене Кијевљане и Черниговце и тако спасао многе животе (339).

Општење са децом

У Кијево-печерском патерику пронашли смо само један пример комуникације са децом, која иначе није карактеристична за монашки живот, чак се препоручује њено избегавање. У Патерику је забележен случај комуникације са децом која је плод јуродивости преподобног Исакија, који се са дечацима играо „монаха” (205).

Општење са сродницима

Кнез Никола Свјатоша који је сујету овога света заменио за равноангелски живот и после упокојења помагао је својој браћи у болести и искушењима (326). Следећи праведнога Јова, блажени Никон показао је како са смирењем треба од Господа примати

и невоље, када је одбио родбину која је дошла да га откупи из ропства, заменивши слободу овога света за слободу добровољног подношења сваке беде и тескобе (311).

Општење са странцима (посетиоцима обитељи и мирјанима уопште)

Од самих зачетака хришћанства и монашког живота, монасима се саветује да што је могуће више избегавају сујету овога света, празнословље и прекомерно зближавање са мирјанима како би сачували светињу и достојанство ангелског образа и сачували сабраност ума и унутрашњи мир који су непходни за молитву. Ипак у Кијево-печерском патерику налазимо доста сцена које приказују општење монаха и посебно настојатеља Кијево-печерске обитељи преподобног Теодосија са световњацима. Као што и приличи истинским подвижницима, чланови ове обитељи су приликом свих сусрета које су имали са странцима својом појавом и понашањем ширили науку и љубав Христову, својим смирењем дајући пример благообразног живљења, чак и у ситуацијама када супротна страна није показивала разумевање и поштовање: «Ростиславовы оруженосцы, увидавъ старца, начали глумиться надъ нимъ и досаждать ему срамными словами, по наущенію искомнаго врага. Старець же, понявъ пророческимъ духомъ, что они близки къ смерти, сказалъ: «О чада! Когда вамъ нужно имѣть въ себѣ миръ душевный и просить у всѣхъ молитвъ, тогда-то и дѣлаете вы зло, неудобное Богу. Плачьте о своей погибели, кайтесь въ своихъ согрѣшеніяхъ, чтобы получить облегченіе въ страшный день. Уже постигъ васъ судъ, и всѣ вы съ княземъ вашимъ будете затоплены водою» (239-240). Преподобни Теодосије није био милостив само према благочестивим посетиоцима већ и према лоповима и другим недобронамерним посетиоцима, следејући јеванђелским речима: „Љубите непријатеље своје, добро творите онима који вас мрзе” (Лк. 6, 27): «Преп. отецъ нашъ Ѳеодосій, какъ Отець небесный, былъ милосердь не только къ бѣднымъ, но и къ обижавшимъ его монастырь. Къ нему привели однажды связанныхъ разбойниковъ, пойманныхъ на монастырской землѣ въ покушеніи на кражу. Преподобный, видя ихъ связанными и находящимися въ такой скорби, сожалелся надъ ними, и, прослезясь, приказалъ развязать ихъ, накормить и напоить. Затѣмъ долго поучалъ онъ ихъ никому не дѣлать зла, никого не обижать, дать онъ имъ въ помощь достаточно имущества и съ миромъ отпустилъ ихъ» (87-88). Преподобни Никола Свјатоша, бивши кнез, својим смирењем показао је да слава и богатство овога света представљају грех у поређењу са духовним благом Оца небеског: «Если же когда противъ воли ему случилось имѣть что-нибудь, какъ князю, отъ своихъ бывшихъ людей, то все раздавалъ онъ на странниковъ и нищихъ, и построение церквей, и жертвовалъ много книгъ въ церкви» (320).

Општење између мушкараца и жена

Општење између мушкараца и жена требало би да буде крајње ограничено када је у питању монашки живот, како би се избегла непотребна искушења¹¹. У Кијево-печерском патерику готово читаво житије преподобног Мојсија Угринга посвећено је крвавој борби овог подвижника са неразумном богатом удовицом која га је приморавала на брак. Овај целомудрени војник Христов ни по коју цену није поклекао већ се борио свим својим бићем и био овенчан и прослављен даром чудотворења (242-251).

¹¹ Ово проистиче из девствености као једне од главних црта монашког подвига. Исп. Јањић 2006, 349-357.

Символика манира говора

Начин говорења и тон треба да одговарају комплетном лику монаха, што значи да истински монах говори тишим тоном, равномерно, смирено, што својим примером потврђује преподобни Теодосије Печерски: «Никогда не видали его придиричивымъ, гнѣвливымъ, съ сердитымъ взоромъ, но былъ онъ милосерденъ, тихъ, сострадательнъ ко всѣмъ» (86).

Невербално комуникационо понашање

Гестови у општењу

У монашкој средини гестови у општењу су сведени и специфични у односу на гестове који су уобичајени за световно општење. Приликом благосиљања од стране игумана братија најчешће чини земне или појасне поклоне у знак смирења и непоколебљиве послушности: «И благословилъ его преподобный на игуменство. Вся же братія, коей числомъ было двадцать, поклонилась преп. Антонію до земли, радуясь о такомъ наставникѣ» (16). «Увидавъ его, онъ поклонился ему, и со слезами просилъ его принять къ себѣ въ иночество. Блаженный Ѳеодосій снова поклонился ему въ землю, чтобъ старецъ благословилъ его. И благословилъ его преп. Антоній и повелѣлъ постричь его блаженному Никону» (65). Поклони се творе и при изражавању најдубљег поштовања: «Серей же Василій въ великомъ изумленіи палъ и поклонился имъ до земли, и сказалъ: «Отцы святыя, я держалъ въ сердцѣ лишь иночество; зачѣмъ же вы имѣли въ виду мою худость для игуменства» (376).

Једно од најкарактеристичнијих обележја ортопраксије представља крсно знамење које се користи како на богослужењима тако и у свакодневном животу, приликом молитве. У житијима Кијево-печерског патерика налазимо примере застрашивања и одгоњења демона осењивањем крсним знамењем: «Слыша все это, преподобный не убоялся, не ужаснулся, но, оградивъ себя оружіемъ креста и вставши, началъ пѣть Псалтирь, и тогда тотъ шумъ и голоса притихали» (99). «...силою Господа моего Иисуса Христа и молитвами преп.отцовъ Антонія и Ѳеодосія я побѣжду васъ» — онъ знаменовалъ себя крестомъ, и такъ отгонялъ тѣхъ Веельзевуловыхъ мухъ» (206).

Како видимо, чин извињавања и тражења опроштаја обично је праћен земним или појасним поклоном: «Уразумѣлъ экономъ благодать Божию и, упавъ въ ноги, просилъ прощенија» (93). «Вставъ, онъ обходилъ всѣ келліи, кланаясь всѣмъ и прося прощенија» (ЖПМ, 294).

Усредна молитва обично је употпуњена метанијама односно коленопреклоњем, па и покајним ударањем главе о под што видимо у житију преподобног Теодосија: «...часто преклоняя колѣна на землю... много плачетъ и часто бьетъ о землю головою.....хотѣлъ онъ уснуть послѣ повечерія, тогда онъ засыпалъ немного, сидя, и затѣмъ, вставъ на ночное пѣніе, клалъ поклоны...» (98). «Изгоняя, по евангельскому реченію, молитвою и постомъ нечистый родъ этотъ также и другими добродѣтельными трудами, бдѣніемъ, стояніемъ, колѣнопреклоненіемъ безчисленнымъ...» (21).

Положај тела при општењу

Преподобни Теодосије поучавао је братију да осим унутрашњег смирења треба и да имају смирен изглед са рукама прекрштеним преко груди. Приликом међусобних

сусрета братије као и када би мирјани долазили у контакт са монасима уобичајено је да општењу претходи мала или велика метанија: «Онъ училъ ихъ имѣтъ и внѣшній видъ смиренія, ходишь со сложенными на груди руками и при встрѣчахъ кланяются другъ другу, какъ подобаетъ инокамъ. Когда подѣхали къ монастырю, вся братія вышла и поклонилась преподобному до земли (ЖФ, 83). Она, при видѣ его, поклонилась ему до земли» (ЖФ, 66).

У житију преподобног Теодосија Печерског описан је положај тела приликом упокојења: «Потомъ онъ правильно легъ, вытянувъ ноги и крестообразно положивъ руки на грудь, и предаль святую душу свою въ руки Божій...» (ЖФ, 113).

Закључак

У овом раду покушали смо да понудимо комплексан и системски опис комуникативне културе монаштва у руској средини из дијахронијске перспективе по ситуативном моделу анализе. Опис аскетске комуникативне културе раног руског монаштва према Кијево-печерском патерику показује да је по низу параметара вербалног и невербалног комуникационог понашања она утемељила норме и традиције прихваћене у комуникационом понашању монаха у Русији. Специфичност овог патерика јесу подробни описи комуникације са владарима и виђеним људима, који проистичу из значаја Лавре у политичком и јавном животу Кијевске Русије. Ипак, одлике комуникационе културе кијевских отаца подвижника, у целини посматрано, нису доживеле битне промене до данашњег дана, што је, несумњиво, још једно сведочанство универзалног, наднационалног и временски неусловљеног карактера монашког служења и одговарајућег начина живота.

Литература

Абрамович, Д. И. (1902). *Изслѣдование о Кіево-печерскомъ патерикѣ какъ историко-литературномъ памятникѣ*. С. Петербургъ: Императорская Академия Наук.

Булгаков, М. (1995). *История Русской Церкви*, т. II. Москва: Спасо-Преображенский Валаамский монастырь.

Елагин, В. С., Шаланова, И. И. (2000). *Духовный мир Кіево-Печерского патерика*. Новосибирск: Новосибирский государственный педагогический институт.

Јањић, Д. (2006). *Прилог проучавању развоја монаштва*. Црквене студије, 4, 349-357.

Кіево-печерский патерикъ или сказанія о житіи и подвигахъ святыхъ угодниковъ Кіево-печерской лавры (1999). Москва: Изд. им. Св. Игнатія Ставропольского.

Кончаревић, К. (2007). *Древни руски манастирски типичи као материјал за проучавање комуникативног понашања монаха*. Црквене студије, 4, 339-370.

Кончаревић, К. (2008). *Патристички списи као извор за проучавање аскетске комуникацијске културе*. Црквене студије, 5, 81-105.

Кончаревић, К. (2013). *Сакрална комуникација. Норме. Традиције. Средства*. Београд: Институт за теолошка истраживања, 2013.

Николаевский, П. Ф. (2010). *Кіевопечерский монастырь в Древней России*. Христианское чтение, 1876, 1, 15-36.

Ольшевская, Л. А., Травников, С. Н. (1999). *Древнерусские патерики*. Москва: Наука.

Стернин, И. А. (2008). *Теоретические и прикладные проблемы языкознания. Избранные работы*. Воронеж: Истоки.

Тутеков, С. (2006). Подвигът като екзистенциален път на общение : (кинонийни измерения на аскезата в богословското учение на Св. Максим Исповедник). *Црквене студије*, 3, 47-60.

Федотов, Г. П. (1959). *Святые древней Руси (X-XVIII ст.)*. New York: St. Tikhon Press.

Я. Н. Щапов (ред.) (2003), *Письменные памятники истории Древней Руси*. Санкт-Петербург: БЛИЦ Год.

**Ксения Кончаревич
София Ковачевич**

**КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТРАДИЦИИ РАННЕГО РУССКОГО
МОНАШЕСТВА НА МАТЕРИАЛЕ *КИЕВО-ПЕЧЕРСКОГО ПАТЕРИКА***

Настоящая работа представляет собой попытку анализа коммуникативной культуры монашества в русской речевой и социокультурной среде на материале древнерусского литературного памятника Киево-печерского патерика. Наше исследование направлено на системное описание коммуникативного поведения монахов Киево-печерской лавры в течение XI и первой половины XII века в диахронной перспективе по ситуативной модели анализа, подразумевающей разбор вербального коммуникативного поведения в коммуникативных ситуациях и коммуникативных сферах. Анализ показывает, что по ряду параметров вербального коммуникативного поведения *Патерик* подготовил становление норм и традиций, принятых в коммуникативном поведении иночествующих в русской национальной среде и в другие (более поздние) эпохи, включая и современность. Это является очередным ярким свидетельством универсального, сверхнационального характера монашеского идеала и соответствующего образа жизни.